

אירופה וישראל

מאת פניה עוז-זלצברגר

בישראל המוקדמת, ארץ מהגרים חמה וענייה, אירופה היתה מחוז זיכרון וערגה. היום מתערבלים הכיסופים ככל שהם מתעממים: כבר קשה להבדיל בין המתגעגעים לאירופה הישנה, הבטהובנית, השוברטית, הבלזאקית, לבין התולים על קיר ביתם או משרדם תמונה של אגם כחול ואלפים מושלגים, ולפעמים – בבית המלאכה או במוסך – חיה ליד האגם ולמרגלות ההרים אשה בלונדינית רחוקה. אלה גם אלה געגועים.

אירופה נחשקת. אירופה מחוז חפץ. מאות אלפי ישראלים, לאו דווקא מן הזן המתגעגע, נוסעים לטייל באירופה ולקנות בה ולסחור עמה ולשווק בה. רבים היו רוצים לפלס לנו דרך אל הקהילה האירופית החדשה. מי שהתאכזב מן המזרח התיכון, או שמעולם לא הוקסם ממנו, מביט לאירופה. גם מי שאמריקה נראית לו רדודה וריקה נושא את עיניו אל העגלה האירופית הגדושה להפליא.

אירופה נתעבת. כשקמה מדינת ישראל, יותר ממחצית תושביה היו אנשים שעזבו את אירופה בסלידה, בזעם ובכאב. שמאסו בה או גורשו מתוכה או איבדו את הטעם לחייהם בה. הזיכרון הוא עניין אכזרי: הגעגועים והתיעוב מולחמים בו יחד, נלפתים זה בזה לתמיד. הכפר והנהר, הכנסייה. השכנים הפולנים ההם שיושבים עכשיו בבית שלנו. טחנת הקמח שסבא בנה וממנה ברחנו בחוסר כול כשהבולשוויקים באו. הכיכר, בדרך לגימנזיום, ששם ריכזו את כל יהודי העיר וגם את הורי ואחיותי. אירופה ההיא, שהישראלים שבאו ממנה לא שבו אליה עוד.

יש אירופה-של-מקומות, ויש אירופה-של-רעיונות. החברה הישראלית הרי טבועה על כורחה בחותמה של היבשת המורכבת הזאת, המורכבת שביבשות. ממנה באו האשכנזים. וממנה – אם נתעקש על הגדרה מילונית ישנה – באו גם הספרדים. ומאירופה באו הרעיונות שהקימו מדינת לאום יהודית בישראל, ובאירופה הומצאו חלק מן הרעיונות שעשויים עכשיו לשנות אותה מן היסוד ואולי לחסל אותה. מתוך מפת העולם מביטה בנו היבשת האדירה היא מקרוב, מן הצד ומלמעלה, כמו גג כבד ומעוקם מעל הים התיכון הכחול.

כל הישראלים, אלה שמוצאם באירופה וגם אלה שאירופה התערבה בתולדותיה של ארץ מוצאם, חיים קצת בצלו של הגג הזה. יבשת אלפיים השנים. אירופה שעיצבה וחינכה והרעיבה והרגה והקיאא אותנו ותכופות מביטה בנו היום, יהודים וערבים, ספרדים ואשכנזים, בריחוק קר ומכליל, עיוורת לבורתה-שלה, דרך מבטו של צלם טלוויזיה בריטי או של צלן גרמני, האחד שבוי בעדשתו, והאחר באמונתו.

אבל בישראל חיים אנשים שאבות אבותיהם השאירו באירופה שניים שלושה דברים. אם אנחנו טבועים בחותמה, גם היא על כורחה, טבועה חזק בחותמנו. האלגברה והפילוסופיה הגיעו אליה כשהן כתובות ערבית. הנצרות והמודרנה, כמו שהיטיבו ניטשה והיטלר להבין, נגועות מיסודן בנגיעתם של יהודים.

מעל ברלין, ממעוף המסוק, קל לצייר בצבעים עזים את היריעה האירופית החדשה, הססגונית והמתהדקת, הגרפיקאים של פריסל ושטרסבורג יודעים היטב היכן להיזהר, מה להשאיר מחוץ לשולי התמונה: הגבול במזרח מעומעם ביד אמן, ובדרום משכשכת אירופה בים תיכון מיטשטש והולך, נטול חופים-שמנגד. זה גבול האריג האירופי, כאן מסתיימת היריעה. אבל ראו, אומרים האירופים החדשים, כמה יפה התמונה: מיוון עד אירלנד, שבדיה ועד פורטוגל, ועוד מעט גם בפולין ובצ'כיה, מתעוררת היבשת העתיקה הזאת אל עתיד חדש, חוצה-לשון, חוצה-לאום, חוצה-זיכרונות-עבר.

מקרוב, לעיניים ישראליות, היריעה הזאת קרועה ומלוכלכת. שזורה חוטים פרומים, קשרים מכותקים, עקבות דם וכריכות ספרים ושאריות פרוכת וזכוכית מנופצת ושבבי עץ שרוף, ומרכזו של כל הפרום הזה היא ברלין: לב אירופה. במובן עמוק מאוד, סוף אירופה. לכאן מוליכים העקבות.